

LIETUVOS IR LATVIJOS ETNOKULTŪRINIO REGIONAVIMO SUGRETINIMAS: REZULTATAI IR SPRENDIMAI ATEIČIAI

PROF. DR. VYGANDAS ČAPLIKAS

Dzūkijos (Dainavos) regioninė etninės kultūros globos taryba, el. p. vygandas.caplikas@gmail.com

Dėl stipresnės išorinių valstybių įtakos ir okupacijų Lietuvos ir Latvijos istorijoje nebuvo palankių ilgesnio laiko tarpinių normaliai vidaus regionų raidai. Nesusiformavo ir teorinė bazė, metodiniai pagrindai, kurie atsižvelgtų į teritorinius etnokultūrinius ypatumus, jų skirtumus ir fiksuotų administraciniame politiniame valdyme, jo kartografijoje.

Etnokultūrinio regionavimo suvokimui, šio proceso įgyvendinimui reikšmingesnis buvo nepriklausomybės laikotarpis. Bet 1918–1940 m. buvo per trumpas laikas pradinių idėjų įgyvendinimui. Daugiau pasiekė Latvija, įteisindama tris etnokultūrinius kraštus: Kuržemė, Latgala ir Vidžemė. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas nutraukė sėkmingą pradžią, bet paliko keletą ryškių ženklų, kurie veikė latvių tautinę sąmonę, gaivino ir stiprino istorinių kultūrinių regionų siekį.

Visų pirma, tai 1935 m. Rygos centre pastatytas Laisvės paminklas, kuris meniškai ir tiesiog sakraliai atspindi minėtus tuometinius Latvijos regionus. Paminklo pagrindinį akcentą sudaro obeliskas su moters deivės Mildos skulptūra, kuri iškeltose rankose laiko tris auksu spindinčias žvaigždes, simbolizuojančias Kuržemę, Vidžemę ir Latgalą. Sovietmečiu Laisvės paminklas nebuvo nugriautas, tik žvaigždžių reikšmė aiškinta taip, kad jos simbolizuoja tris Baltijos tarybines respublikas: Estiją, Latviją ir Lietuvą.

Antra, šios trys istorinės latvių žemės prieškarėje atsispindėjo taip pat žvaigždžių forma Latvijos valstybiniame herbe (Vitkūnas 2015). 1990 m., atgavus laisvę, šis herbas buvo sugrąžintas, jo simbolių reikšmė nepakeista, nors dabar jau įteisinti ne trys, bet penki šalies kraštai, o Ryga – valstybės sostinė – turi šeštojo regiono statusą. Prieškarinėje Latvijoje buvo išspausdinti ir politiniai administracinio suskirstymo žemėlapiai, juose buvo ir tuometiniai regionai, bet visa tai buvo likviduota ir pakeista sovietiniu teritorinio valdymo modeliu, kuris neturėjo žadinti bei stiprinti latvių istorinės ir kultūrinės atminties.

Po 1990-ųjų, atkūrus nepriklausomas valstybes, vėl sugrįžtama prie regioninės politikos, tačiau nueita skirtingais keliais. Lietuva 1994 m. įkūrė 10 apskričių, kurios visiškai neatsižvelgė į istorinį etnokultūrinį paveldą ir tokio regionavimo galimybę. Tos apskritys tik pakartojo sovietinių regionų modelį, kuris buvo sudarytas tuometinėje strateginio numatymo institucijoje – Valstybinio plano komisijoje.

Latvija atsakingiau tyrinėjo etnokultūrinių kraštų įgyvendinimo klausimus šalies politiniame žemėlapyje. 1993 m. įsteigė pajėgią instituciją – Regionų plėtros ir vietos savivaldos ministeriją (dabar – Aplinkos apsaugos ir regionų plėtros ministerija). Ji užsibrėžė platesnius tikslus: ne tik įteisino etnokultūrinius kraštus, bet ir likvidavo sovietinį valdymo reliktą – 26 administracinius rajonus, kurie kultūriniu, socialiniu ir ekonominiu požiūriu buvo atsilikę, netiko šalies naujam valdymo modeliui.

Lietuvoje etnokultūrinį regionavimą įteisino LR Seimo 1999 m. rugsėjo 21 d. priimtas Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas, kurio pagrindu įsteigta Etninės kultūros globos taryba, atskaitinga Seimui. Vėliau ši Taryba įsteigė penkias regionines etninės kultūros globos tarybas Aukštaitijoje, Dzūkijoje (Dainavoje), Mažojoje Lietuvoje, Suvalkijoje (Sūduvoje) ir Žemaitijoje. Jos sudarytos, remiantis LR Seimo 2000 m. liepos 13 d. nutarimu Nr. VIII-1848 „Dėl Etninės kultūros globos tarybos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“. Regioninės etninės kultūros globos tarybos pradėjo veikti nuo 2002 m. (Didelytė, Čaplikas 2013).

Po regioninių tarybų įsteigimo iškilo šių penkių etnokultūrinių kraštų teritorijų, jų ribų nustatymo klausimas. Buvo sudaryta speciali Regionų ekspertų komisija ir, derinant įvairių sričių specialistų nuomones, klausimas išspręstas 2003 m., sudarius Etnografinių regionų žemėlapių pagal seniūnijas (sudarytojai D. Pivoriūnas ir Ž. Šaknys). Buvo atsižvelgta į įvairių ekspertų: etnologų, etnomuzikologų, lingvistų, istorikų, ekonomgeografų ir kt. nuomones bei rekomendacijas. Tai reikšmingas kasdieniniams etnokultūros poreikiams, jų tikslams tinkantis žemėlapis (1 pav.)

Platesniu požiūriu, ypač valstybiniam regionavimui, kuris tiktų šalies politiniam žemėlapiui, aptariamoms regionų teritorijoms ir jų riboms yra ne visai tinkamos. Visų pirma dėl to, kad mūsų seniūnijos ne savivaldžios ir neturi demokratinio teritorinio vieneto statuso. Tai turi aukštesnio lygmens padalinys – savivaldybės. Vykdamas regionavimą seniūnijų ribomis, tektų savivaldybių teritorijas skaidyti; dalį seniūnijų priskiriant vienam, o kitas – kitam regionui. Savivaldybių teritorijų vientisumą garantuoja valstybės Konstitucija, o labiausiai – Europos vietos savivaldos chartija, kurią, kaip svarbų tarptautinį teisės aktą, ratifikavo ir LR Seimas (Europos... 2001).

Latvijos Regionų ministerijos specialistai, susipažinę su mūsų etnografinių regionų žemėlapiu, pareiškė pastabą ir dėl jų teritorinio nesubalansavimo, ir dėl galbūt didesnio suvienodinimo. Jie tai darė savo šalyje atsižvelgdami į europinę, ypač tų valstybių patirtį, kurios buvo socialistinių valstybių bloke ir jau vykdė regionavimą naujomis, beveik per pusšimtį metų pasikeitusiomis sąlygomis. Be to, latviai neieškojo labai tikslių regionų ribų, o pradžioje nustatė jas tik apytiksliai. Vėliau patikslino jas, gavę konkrečius pageidavimus iš kai kurių savivaldybių, o galutinis ribų nustatymas įvyko tuomet, kai kelis kartus padidino savivaldybių skaičių. Jų teritorijos tapo gerokai mažesnės, jos lengviau apsisprendė kurio krašto istorinei ir kultūrinei erdvei norėtų priklausyti.

Šiuo požiūriu racialesnis Lietuvos regionų modelis būtų tas, kuris pateiktas 2 paveiksle. Regionai nustatyti savivaldybių ribomis, atsižvelgiant į jų pageidavimus priklausyti atitinkamam kultūriniam regionui. Šiame modelyje nėra Mažosios Lietuvos, nes jos nedidelė teritorija labiau tiktų kaip Žemaitijos subregionas. Neturėtume užmiršti ir tokių kraštų kaip Deltuva, Karšuva, Nalšia, Sėla ir Žiemgala, tačiau jų pavadinimai labiau tiktų savivaldybėms, o ne stambiems regionams. Tokį klausimą sėkmingai išsprendė Estija, nes jos istorijoje nebuvo tokių stambių kraštų kaip Aukštaitija, Dainava ar Žemaitija. Jos dabartinis žemėlapis kaip tik ir atspindi nedidelius istorinius kraštus ir tai daugiau savivaldinė struktūra, bet ne stambūs regionai.

Latvijos valdymo modelis dabar yra paprastas ir patrauklus, nes pagrindą sudaro šeši regionai, tarp jų ir sostinė Ryga (3 pav.). Dar yra 8 valstybės jurisdikcijoje esantys didžiausi miestai, o po jų – 110 savivaldžių nuovadų. Tad iš viso šalyje – 119 savivaldybių. Savivaldžių nuovadų skaičiaus padidinimas sustiprino Latvijos demokratijos pozicijas, nes

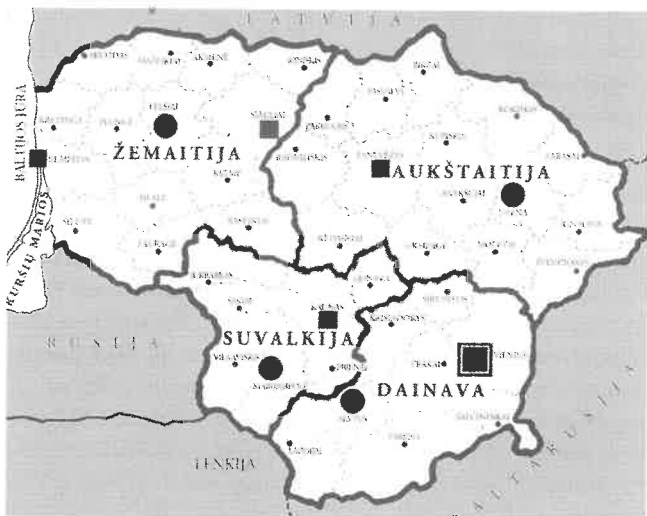
jos labiau priartina vietinę valdžią prie gyventojų. Mes vis dar pasitenkiname tik 60-čia savivaldybių. Kaip šiuo požiūriu turėtume vertinti Suomiją, kurioje veikia 450 tokio tipo demokratinė institucijų (Ilkka 2010). Panaši padėtis ir kitose Skandinavijos šalyse.

Metodiniu požiūriu svarbu tai, kad nustatydami savo regionus, latviai nespėdė kokio tai ypatingo jų socialinio ir ekonominio pagrindimo. Šie svarbūs rodikliai iškyla dabar, kai regionai sudaryti, kai analizuojamos ir vertinamos jų kultūrinės, socialinės ir ūkinės galimybės. Tai susiję su ES regioninės plėtros fondo lėšomis, jų racionalių įsisavinimu. Tokiai sėkmei pasiekti, jiems buvo labai svarbu sudaryti regionus iki įstojimo į ES. Tai pavyko ir šioje srityje Lietuvą gerokai aplenkė. ES teigiamai įvertino modelį, kuris su etnografiniais kraštais spausdinamas šios organizacijos žemėlapiuose, kurie plinta ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje (4 pav.). Tuo ypač išreikšta pagarba Latvijos praeičiai, jos istorijai. Užtikrinama sėkmė ir ateičiai, nes įteisingi kraštai visiškai atitinka Europos regionų asamblėjos deklaracijos (Europos... 1997) reikalavimus, kurie palaiko ir padeda išsaugoti mūsų žemyno valstybių, jų regionų istorinį ir kultūrinį savitumą.

Svarbiausia, kad esminis Latvijos administracinis, politinis pertvarkymas sustiprino jos tarptautinį įvaizdį, sudarė palankesnes sąlygas šalies, jos regionų ir vietos bendruomenių tapatumo išsaugojimui ir sustiprinimui. Būtina pasinaudoti šios šalies patirtimi, nes esame tame pačiame geografiniame, istoriniame ir politiniame baltų kultūros areale. Turime aktyviau plėtoti regioninį etnokultūrinių kraštų bendradarbiavimą, nes taip lengviau pasireikšime ir tarptautinėje erdvėje, ir greičiau perimsime kitų ES regionų geriausią patirtį šioje srityje.

1 pav. Lietuvos etnografiniai regionai ir jų ribos. Žemėlapis autoriai D. Pivoriūnas ir Ž. Šaknys

2 pav. Lietuvos pagrindiniai istoriniai etnokultūriniai regionai. Schema iš UNESCO organizuotos konferencijos leidinio *FOLK CULTURE AT THE BEGINNING OF THE 3 MILLENNIUM*. 2002 m., Vilnius

4 pav. Europos Sąjungos žemėlapis fragmentas. Išleido: ES Komunikacijos generalinis direktoratas. 2012 m., Briuselis

2012 STATISTICAL YEARBOOK OF LATVIA

3 pav. Latvijas reģioni. Žemėlapis: Latvijas statistikas gadagrāmata 2012. 2013 m., Ryga

Literatūra

1. Didelytė Gražina, Čaplikas Vygasdas. Dainavos klodai: tarp ledynmečio ir dabarties. Vilnius: Petro ofsetas, 2013.
2. Europos regionų asamblėjos deklaracija. Generalinio sekretoriato leidinys. Strasburg: 1997.
3. Europos vietos savivaldos chartija. VŠĮ Savivaldybių žinios, 2001.
4. Taipale Ilkka (sudarytojas). 100 Suomijos naujovių. Baltijos šalių centro fondas. VŠĮ Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
5. Vitkūnas Manvydas. Kaimyninių šalių herbai. Savaitė, Nr. 12. 2015 m. kovo 18 d.